

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen lapsi- ja perheasiainneuvoston vastaus avoimeen lausuntopyyntöön

Asianumero: 4631/00.01.02.01/2024

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen palvelustrategia ja palveluverkkosuunnitelma

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen lapsi- ja perheasiainneuvosto kiittää mahdollisuudesta lausua kannanottonsa Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen palvelustrategialuonnoksesta, ja antaa siitä seuraavan lausunnon:

1. Lasten ja nuorten sosiaali- ja terveyspalvelut

Lapsi- ja perheasiainneuvosto pitää tärkeänä, että lasten, nuorten ja perheiden palvelujen suunnittelussa otetaan huomioon Suomen kansallinen lapsistrategian lasten ja perheiden sosiaali- ja terveydenhuolto koskevat linjaukset sekä terveydenhuoltolaki (s. 41–43):

1. Kehitetään palvelujen lapsi- ja perhelähtöisyyttä, saavutettavuutta sekä matalan kynnyksen toimintamuotoja esimerkiksi perhekeskusmallin avulla. Tunnistetaan mahdollisuuksia kehittää ennakoivia ja ehkäiseviä toimintamuotoja ja varhaista tukea sekä vahvistetaan palveluja tietoon, tarpeeseen ja yksilöllisiin palvelupolkuihin perustuvalla tavalla. Tuetaan henkilöstön osaamista, hyvinvointia ja pysyvyyttä.
2. Turvataan jokaiselle lapselle ja nuorelle turvallinen kasvuympäristö ja muut hyvän mielenterveyden edellytykset. Kehitetään mielenterveyspalveluja ja hyvää mielenterveyttä edistäviä työmuotoja ja käytäntöjä laajemminkin.
3. Huomioidaan laaja-alaisesti sosiaali- ja terveyspalvelujen nivoutuminen sivistyspalveluihin, erilaisiin hyvinvointia ja terveyttä edistäviin palveluihin, toimintoihin ja yhteisöihin. Kehitetään ja edistetään kolmannen sektorin edellytyksiä tukea lapsia, nuoria ja perheitä palvelujärjestelmää täydentävällä tavalla.
4. Huomioidaan haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden, kuten erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten palvelutarpeet. Kehitetään lastensuojelun laatua ja toimijoiden valmiuksia toteuttaa lapsen oikeuksia täysimääräisesti. Tuetaan hyvien käytäntöjen kehittämistä lastensuojelun eri toimintaympäristöissä.
5. Huomioidaan aikuisten saamista palveluissa nykyistä suunnitelmallisemmin heidän lähipiirissään olevien lasten asema ja oikeudet. Tunnistetaan lasten erilaiset perhetilanteet ja huomioidaan nykyistä paremmin perheiden ja perhemuotojen moninaisuus.

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen lapsi- ja perheasiainneuvosto haluaa kiinnittää huomiota maakunnan monimuotoisiin perheisiin, lapsiin ja nuoriin. Mihin palveluskenaarioon päätöksenteossa päädytäänkään, tulisi pohtia miten eri vaihtoehdot tarkoittavat palveluille esim. yksinhuoltaja-, monikko-, maahanmuuttaja- tai seksuaalivähemmistöperheiden, sukupuolivähemmistöjen sekä erityistä tukea tarvitsevien ja vammaisten lasten ja -nuorten osalta, sekä ylipäätään eri-ikäisten lasten ja nuorten palvelujen kannalta.

2. Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut

Lapsiasiavaltuutettu Elina Pekkarinen on nostanut lasten ja nuorten mielenterveysongelmien yleistymisen esille lapsiasiavaltuutetun vuosikertomuksessa vuodelta 2022 (s. 75–78):

”Kouluterveyskyselyssä lasten ja nuorten koetut ahdistuneisuus- ja masennusoireet sekä huoli omasta mielialasta ovat lisääntyneet vuosi vuodelta. Erityisen synkkä oli vuosi 2021, etenkin tyttöjen osalta, kun peräti 30 prosenttia Kouluterveyskyselyyn vastanneista tytöistä – opintoasteesta riippumatta – kertoi kohtalaisesta tai vaikeasta ahdistuneisuudesta kahden viime viikon aikana. Pojista keskimäärin 7,5 prosenttia raportoi ahdistuneisuudesta.

Lasten ja nuorten mielenterveyden ongelmien esiintyminen on yleistynyt myös terveydenhuollossa, jossa se on kanavoitunut läheteiksi erikoissairaanhoidon. Erityisen voimakkaasti ovat kasvaneet 13–17-vuotiaiden erikoissairaanhoidon avohoitokäynnit ja psykiatrian laitoshoidon osastojaksot. Alle 13-vuotiaiden lasten määrän kasvu psykiatrian laitoshoidon osastojaksoissa on vähentynyt, mutta avohoitokäyntien osalta heidänkin asiakasmääränsä ovat moninkertaistuneet 1990-luvulta alkaen. Huomion arvoista on, että samalla psykiatrian laitoshoidon hoitopäivät ovat kuitenkin vähentyneet, mikä tarkoittaa, että 13–17-vuotiaat käyvät osastohoidossa yhä useammin, mutta yhä lyhyempiä jaksoja.

Samalla lasten ja nuorten psyykelääkkeiden käyttö on lisääntynyt.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsilla on oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan. On selvää, että lasten ja nuorten sekä fyysisessä että psyykkisessä terveydentilassa on korjattavaa ja että etenkin lasten ja nuorten psyykinen terveys vaatii kiireellisiä toimenpiteitä. Muutos ei tapahdu kuitenkaan vain erikoissairaanhoidon keinoin, vaan peruskorjauksia on tehtävä etenkin peruspalveluissa ja muilla sektoreilla.”

Lapsi- ja perheasiainneuvosto haluaa kiinnittää huomiota palvelustrategian laatimisen yhteydessä lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden saatavuuteen ja erityisesti perustason ja näiden palvelujen turvaamiseen haastavasta henkilöstöresurssitilanteesta huolimatta.

3. Digitalisaation hyödyntäminen

”Ratkaisemalla nykyiset haasteet, kuten koordinaation puute, hajanaisuus ja puutteelliset sähköiset palvelut sekä panostamalla asiakaslähtöisyyteen, resurssien lisäämiseen, osaamisen kehittämiseen, strategiseen johtamiseen ja koordinaatioon, voidaan kehittää palveluverkkoa, joka vastaa paremmin asiakkaiden tarpeisiin. Tämä parantaa potilas- ja asiakasturvallisuutta sekä kustannusvaikuttavuutta ja auttaa varmistamaan henkilöstön riittävyyttä. Sähköisten asiointipalveluiden ja teknologisten ratkaisujen käyttöönotto tulee huomioida kaikissa palveluissa, samalla varmistuen, että palvelut ovat saatavilla myös niille kansalaisille, jotka eivät kykene käyttämään erilaisia digitaalisia palveluita”.

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen palvelustrategialuonnoksessa linjataan, että ”sähköisten asiointipalveluiden ja teknologisten ratkaisujen käyttöönotto tulee huomioida kaikissa palveluissa, samalla varmistuen, että palvelut ovat saatavilla myös niille kansalaisille, jotka eivät kykene käyttämään erilaisia digitaalisia palveluita”. Lasten ja perheiden osalta digitalisaation mahdollisuudet tulisi erityisesti hyödyntää nykyistä paremmin. Lasten ja perheiden palveluja käyttävä asiakaskunta on suurelta osin digitalisaation hyödyntämiseen tottunut kohderyhmä.

Sähköinen perhekeskus, joka kokoaa yhteen eri toimijoiden (järjestöt, kunnat, seurakunnat, Siun soten) tuottamat itsehoito/tuki, palvelut ja monikanavaiset palvelutavat, tukisi digitalisaation hyödyntämisen tavoitetta tulevaisuudessa ja vastaisi nykyistä paremmin perheiden tarpeisiin. Sähköisen perhekeskuksen ohella on luonnollisesti tarjolla muitakin palvelukanavia, kuten palvelustrategialuonnoksessa todetaan.

4. Lasten ja nuorten asiakaskokemustieto

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen palvelustrategialuonnoksen korostetaan asiakaskokemustiedon hyödyntämistä palveluja kehitettäessä ”Panostamme asiakaskokemuksen johtamiseen, jotta asiakaskokemustieto ja asiakaspalautteet analysoidaan systemaattisesti ja tehdyt johtopäätökset viedään käytäntöön ja kehittämiseen.” Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen lapsi- ja perheasiainneuvosto pitää tärkeänä, että myös lapsiasiakkaiden ja nuorten aikuisten asiakaskokemustietoa kerätään ikätason mukaisesti ja hyödynnetään heitä koskevien palvelujen arvioinnissa ja kehittämisessä. Perustuslain 6.3 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

5. Ennaltaehkäisevä painotus sosiaali- ja terveystaloudissa

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen palvelustrategialuonnoksen mukaan: ”Hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta edistämällä sekä ennaltaehkäisyyn panostamalla pyrimme edistämään hyvää elämää ja elämäniloa Pohjois-Karjalassa ja samalla vähentämään palvelujemme tarpeen kasvua. Kustannusten kasvun hidastaminen suhteessa palvelutarpeen kasvuun ja painotuksen siirtäminen ennaltaehkäisevään työhön on myös sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallinen tavoite.”

Lastensuojelulain (417/2007) 2.2 §:n mukaan lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on tuettava vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään ja pyrittävä tarjoamaan perheelle tarpeellista apua riittävän varhain sekä ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa lastensuojelun piiriin. Lapsi- ja perheasiainneuvosto pitää ennaltaehkäisevän työn painotusta erittäin keskeisenä linjauksena Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen palvelustrategiassa. Lasten ja perheiden palvelujen osalta pääpaino tulisi olla peruspalveluissa ja riittävän varhaisessa tuessa, jolla välttyttäisiin inhimillisesti ja yhteiskunnallisesti haasteellisemmilta erityistason palveluilta.

Kansallisen lapsistrategian (s. 40) mukaan ”palvelujärjestelmän tulee perustua palvelujen lapsi- ja perhelähtöisyyteen, laatuun, riittävyteen ja saavutettavuuteen. Riittävä varhaisen vaiheen tuki sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ovat omiaan ehkäisemään raskaampien palvelujen tarvetta sekä parantamaan pitkäkestoisesti lasten ja perheiden elämänlaatua ja arkea.” Ennaltaehkäisevän painotuksen toteuttaminen vaatii toimivia ja vakiintuneita yhteistyörakenteita eri toimijoiden kesken. Toimivat lähipalvelut tarjoavat suotuisimman alustan ennaltaehkäiseville palveluille.

6. Palveluajat

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen palvelustrategialuonnoksen mukaan ”Pyrimme laajentamaan asiakasohjauksen aukioloa todellisen asiakaskysynnän mukaisesti”. Lapsi- ja perheasiainneuvosto kannattaa asiakasohjauksen osalta asiakaskysyntään vastaamista. Lasten ja perheiden osalta asiakasohjaukselle, mutta myös varsinaisille palveluille, voi ilmetä tarvetta esim. arki-ilta-aikaan vuorotyöstä tai huoltajien työn luonteesta muutoin johtuen.

Lisäksi lapsi- ja perheasiainneuvosto kannattaa lapsille ja perheille suunnattujen palvelujen mahdollistamista osin myös laajennetulla aukioloajoilla myös pitkien välimatkojen vuoksi. Tällöinkin kyseessä voisi olla jokin tietty rajattu arki-ilta-aika, eikä kaiken kattava palveluaikojen laajentaminen.

7. Liikkuvat palvelut ja kotiin vietävät palvelut - palvelut lähelle lapsia ja perheitä

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen lapsi- ja perheasiainneuvosto pitää hyvänä, että kotiin vietävien palvelujen osalta myös lapsiperheille tarjotaan kotiin vietäviä palveluja. Hyvinvointialueen palvelustrategiassa on erikseen nostettu esille mm. lapsiperheiden kotipalvelut, ja äitiys- ja lastenneuvolapalvelut ja uusia kotiin vietäviä palveluja arvioidaan tarvelähtöisesti.

Liikkuvien palvelujen osalta Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen lapsi- ja perheasiainneuvosto kannattaa palvelujen jalkauttamista lasten ja perheiden muutoinkin käyttämiin tiloihin. Palvelustrategialuonnoksessa todetaan, että ”liikkuvissa palveluissa resurssit eivät sitoudu kiinteistöihin, vaan pyrimme hyödyntämään tilanteen mukaan soveltuvia yhteiskäyttöisiä tiloja, kumppanien tiloja tai monipalveluautoa”. Tutut tilat helpottaisivat perheiden asiointia, sekä lapsiasiakkaiden kannalta mahdollista lievittäisi asiointiin liittyvää jännitystä. Palvelujen toteuttaminen lapsille ja nuorille luonnollisissa toimintaympäristöissä (esim. varhaiskasvatus, koulut) voisi madaltaa palvelujen käyttökynnystä ja mahdollistaisi henkilöstöresurssien yhteiskäyttöä (esim. sivistyspalvelut/hyvinvointialue), sekä vahvistaisi näin perhekeskuksen toimintamallia.

Lapsi- ja perheasiainneuvosto pitää tärkeänä äitiys- ja lastenneuvolapalveluiden säilyttämistä lähipalveluina palveluiden saavutettavuuden näkökulmasta.

Lapsi- ja perheasiainneuvoston näkökulmasta suunnitelma heikentää Joensuun seudun osalta lasten ja perheiden tilannetta. Joensuun seudun palvelut ollaan keskittämässä yhdelle keskukselle. Rantakylä, Lehmo, Utra, Mutala - alueella asuu maakunnan suurin lapsiperhekeskittymä. Alue tarvitsee omat lapsia ja perheitä tukevat palvelut. Siksi alueella tulee jatkossakin olla oma asema.

Kontiolahden terveysasema luokitellaan suunnitelmassa soteasemaksi, toisin kuin aikaisemmassa suunnitelmassa se luokiteltiin sotekeskukseksi. Varhaiskasvatusikäisten lasten ja koululaisten määrä on suuri -> lähellä olevat palvelut tukevat perheen arkea ja vähentävät erikoissairaanhoidon palveluiden tarvetta.

8. Perhekeskustoimintamalli ja yhteistyö

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen palvelustrategialuonnoksessa on ansiokkaasti nostettu esille maakunnallinen perhekeskustyön toimintamalli: ”jatkamme Perhekeskus-toimintamallin kehittämistä kuntien ja järjestöjen kanssa ja otamme käyttöön siihen liittyvät sähköiset palvelut.” Lapsi- ja perheasiainneuvosto pitää perhekeskustoimintamallia ja sen edelleen kehittämistä erittäin tärkeänä strategisena valintana, ja kannattaa tämän toimintamallin kirjaamista lopulliseen palvelustrategiaan. Perhekeskustoimintamallin kehittäminen on myös kansallisen lapsistrategian lasten ja perheiden sosiaali- ja terveyspalveluiden linjauksen mukaista.

9. Kestävä kehitys sekä energia- ja ilmastotavoitteet

Lapsi- ja perheasiainneuvosto pitää kestävä kehityksen ja energia- ja ilmastotavoitteiden sisällyttämistä palvelustrategiaan tärkeänä.

10. Lapsivaikutusten arviointi

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen lapsi- ja perheasiainneuvosto kiinnitti huomiota siihen, että Pohjois-Karjalan hyvinvointialueen palvelustrategia- ja verkkosuunnitelmassa ei ole huomioitu lapsivaikutusten arviointia. Lapsivaikutusten arviointi tulisi tehdä ennen lopullista päätöksentekoa.

Palvelukriteerejä arvioitaessa tulisi toteuttaa erillinen lapsivaikutusten arviointi. Tämä menettely vahvistaa eri ikäisten lapsien oikeutta osallistua ja vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon.

Kansallisen lapsistrategian (s. 71) mukaan ” lapsivaikutusten arviointi ja lapsibudjetointi ovat keskeisiä työvälineitä lapsen edun ensisijaisuuden varmistamiseksi sekä Suomen perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden toimeenpanon seuraamiseksi.” Lapsistrategiassa (s. 72–73) on annettu lapset osallisina yhteiskunnassa seuraavat linjaukset:

1. Lapsiin ja perheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi otetaan systemaattiseksi osaksi päätöksentekoa ja toimintaa hallinnon kaikilla tasoilla, ja niitä tuetaan lapsivaikutusten arvioinnin käyttöönotossa ja toteuttamisessa. Tämä on erityisen tärkeää kuntien osalta. Vaikutusarviointien sisältö ja merkitys yksilöidään päätösten perusteluissa. Vaikutusten arviointi ulotetaan myös talousarviopäätösten valmisteluun ja seurantaan.
2. Lapsivaikutusten arviointia ja lapsibudjetointiä koskevia menettelyjä ja osaamista kehitetään yli hallituskausien laajasti.
3. Lapsia koskevaa tietoa kerätään johdonmukaisesti ja tiedonkeruussa olevat aukot tunnistetaan ja paikataan. Tiedon käyttöä ja analysointia kehitetään johdonmukaisesti. Tietoa hyödynnetään päätöksenteossa ja toiminnassa.

Lapsi- ja perheasiainneuvosto korostaa, että lapsivaikutusten arviointien toteuttaminen on tärkeää kuntien lisäksi myös hyvinvointialueilla.

11. Johtaminen

Palvelustrategiassa mainitaan, että ”Keskeistä on toiminnan kustannusvaikuttavuuden lisääminen. Rajallisten resurssien tilanteessa niiden kohdentaminen yhtäälle on pois mahdollisuuksista kohdentaa ne toisaalle. Tällöin eettisesti kestävä on kohdentaa resurssit kustannusvaikuttavaan toimintaan. Eli tarkastella sitä, miten käytettävissä olevilla resursseilla saadaan aikaan mahdollisimman vaikuttavat palvelut. Tämä kytkeytyy vahvasti edellä kuvattuihin tiedolla johtamiseen, henkilöstövoimavarojen johtamiseen, henkilöstön kokonaiskuormitukseen, työssä jaksamiseen ja palveluintegraation johtamiseen”.

Tähän liittyen sosiaali- ja terveydenhuollon eri sektoreiden ja organisaatioiden on toimittava yhdessä asiakkaiden palvelujen parantamiseksi ja kustannusten kasvun hallitsemiseksi. Erityisesti palvelujen yhteensovittamista on edistettävä lasten ja nuorten perustason mielenterveyden tuen ja hoidon palveluissa ja sellaisten asiakkaiden kohdalla, jotka tarvitsevat paljon erilaista tukea ja apua eri tahoilta.

Yhteensovittava johtaminen on olennainen toimintamalli tähän päämäärään pääsemiseksi ja on hyvä, että se on mainittu strategiassa. Lapsi- ja perheasiainneuvosto toivoo, että yhteensovittavaa johtamista toteutetaan konkreettisesti.

12. Lopuksi

Lapsi- ja perheasiainneuvosto haluaa lopuksi muistuttaa, että Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen 20 päivänä marraskuuta 1959 hyväksymässä lapsen oikeuksien julistuksessa todetaan, että "lapsi ruumiillisen ja henkisen kypsyttämättömyytensä vuoksi tarvitsee erityistä suojelua ja huolenpitoa". Lapsille kansainvälisoikeudellisesti tunnustettu erityisasema ja lasten oikeuksien toteutuminen on mahdollista vain aikuisväestön toteuttamien toimenpiteiden välityksellä. Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3.1 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Suomen kansallinen lapsistrategia on yhteiskunnallinen linjaus, joka tukee perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden toteutumista sen sisältämät strategialinjaukset huomioon ottamalla. Samalla kehitetään lapsia ja perheitä koskevaa päätöksentekoa (kansallinen lapsistrategia s. 2 ja 9):

KENELLE TÄMÄ STRATEGIA ON?

Kaikille eri ikäisille lapsille.

Sinulle, joka tarvitset apua.

Sinulle, joka olet onnellinen.

Sinulle, joka
olet hyvä ystävä muille.

Sinulle, joka
tarvitset ystävää.

Sinulle, joka olit joskus lapsi.

Ja sinulle, josta
joskus tulee aikuinen.